

ВСТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ ПОРУШЕННЯ ЯКИХ ПОТРЕБУЄ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ

**КОРІНЕЦЬ Іван - аспірант кафедри кримінального права і кримінології,
Львівський державний університет внутрішніх справ**

ORCID: 0009-0000-8929-5789

УДК 343.424

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.4.26>

У статті розглянуто окремі проблемні питання встановлення суспільних відносин в сфері свободи віросповідання порушення яких потребує кримінально-правової охорони в Україні.

Визначено основні нормативно-правові положення, які регулюють відносини у сфері свободи віросповідання. З'ясовано значення основних поняття, таких як свобода, совість, свобода віросповідання, встановлено їх співвідношення.

Розгорнуто дискусію щодо розуміння змісту поняття свобода віросповідання та її сприйняття. Додатково підтверджено, що прояв віросповідання людини можна розглядати в двох аспектах, як духовну, психічну діяльність людини, спрямовану на вибір об'єкта віри і визначення свого внутрішнього ставлення до нього, де можливість реалізації такої діяльності адекватно відображається поняттям «свобода віровизнання» та як зовнішню (фізичну) діяльність, що є вже виявом визнання.

Піднято дискусію про доцільність більш детального врегулювання співвідношення між державою та релігією, наведено приклади різних держав з різними способами організації взаємовідносин між державою та релігійними організаціями з врахуванням історичних традицій та поширеності релігії. Вказано на необхідність розроблення кримінально-правової політики держави щодо врегулювання відносин у сфері свободи віросповідання.

Запропоновано виділити групу кримінальних правопорушень у сфері свободи вірос-

повідань у окремий розділ Особливої частини Кримінального кодексу України за прикладом прокату нового Кримінального кодексу України розробленого членами Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, кримінально-правова політика, кримінальні правопорушення у сфері свободи віросповідання, свобода віросповідання.

Постановка проблеми

Встановлення кримінальної відповідальності за низку кримінальних правопорушень у сфері свободи віросповідань значною мірою врегулювала питання кримінально-правової охорони права особи на свободу віросповідання. Однак, сама наявність кримінально-правової норми не є гарантією того, що закон буде дотримано. Передбачені в чинному Кримінальному кодексі України (далі КК України) склади кримінальних правопорушень не передбачають усі можливі способи порушення права особи на свободу віросповідання, та не завжди належним чином встановлено, які саме відносини потребують кримінально-правової охорони. Також не однозначно визначено випадки, коли свобода віросповідання не є основним об'єктом кримінально-правової охорони, а лише додатковим.

Такі випадки потребують більш детального вивчення та врегулювання. Свобода віросповідань, як основний і додатковий

об'єкти кримінально правової охорони, не завжди коректно відображають відносини, які порушують право на свободу віросповідання, а можливо і не лише на це. Правильне формулювання об'єкту кримінально-правової охорони дасть можливість більш точно описати протиправну поведінку та визначити суб'єктивну сторону протиправного діяння.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблематиці відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень щодо свободи віросповідання не приділялось багато уваги. Дослідження більшою мірою стосувались особливості відповідальності з врахуванням ознак конкретних складів кримінальних правопорушень. Кримінальні правопорушення у сфері охорони свободи віросповідання були предметом дослідження таких авторів, як: П. П. Андрушко, М. Ю. Бабій, Ю. В. Баулін, О. В. Білаш, В. І. Борисов, В. К. Грищук, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова, С.О. Лук'яненко, В. І. Маркін, І. А. Мацелюх, М. І. Мельник, О. І. Мельничук, П. П. Мінка, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. В. Новіков, Б. М. Одайник, О. С. Островський, М. В. Палій, В. М. Панькевич, В. Ф. Погорілко, І. М. Савків, А. В. Савченко, Т. Є. Севастьянова, О. С. Сотула, А. В. Тарасенко, О. В. Усенко, І. Г. Швидченко, С. Д. Шпаченко, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та ін.

Однак, низка теоретичних питань, які обумовлені відсутністю неналежного врегулювання та не чітким визначенням змісту окремих кримінально-правових понять, залишаються не вирішеними, і, відповідно, потребують проведення окремих наукових досліджень.

Метою статті

У статті робиться спроба проаналізувати об'єкт кримінально-правової охорони складів кримінальних правопорушень, що регламентують відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь у сфері охорони свободи віросповідання, чітко сформулювати зміст та обсяг суспільних відносин, що в ходять до цього предмету регулювання.

Виклад основного матеріалу

Свобода віросповідань є невід'ємною складовою особистої свободи, яку визнають одним із основоположних прав людини. Вона включає право кожної особи на вільний вибір, зміну чи сповідання релігії або переконань, а також свободу від примусу в питаннях віри. Це право закріплено у ключових міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини (стаття 18) [2], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 18) та Європейська конвенція з прав людини (стаття 9) [1]. У національному праві України його гарантує Конституція України (стаття 35), а також Кримінальний кодекс України, який встановлює відповідальність за кримінальні правопорушення проти свободи віросповідань.

Визначаючи групу складів кримінальних правопорушень, що забезпечують охорону свободи віросповідань потрібно з'ясувати, які саме суспільні відносини підлягають кримінально-правовій охороні цією групою.

Свобода віросповідання є визначальним питанням у з'ясуванні об'єкту кримінально-правової охорони цієї категорії кримінальних правопорушень. Свобода - це юридична можливість людини поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що бажається, але тільки те, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватної шкоди правам і свободі інших людей. [9] Конституцією України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Поняття свободи віросповідання дещо вужче і передбачає право сповідувати, практикувати будь-яку релігію або не сповідувати жодну з релігій[11]. Маючи право для реалізації свого волевиявлення особа сама приймає рішення щодо релігії, яку сповідуватиме і форми її реалізації. Однак, для цієї категорії осіб є передбачені релігійною організацією чи іншими писаними або звичаєвими правами форми поведінки, які обов'язкові лише щодо членів цієї організації або громадян, що сповідують ці принципи і мають право на застосування у тих випадках коли вини не порушують: основи національної безпеки або громадську безпеку та порядок; права інших громадян, що

не входять до даної організації і не є їх прихильниками; права громадян, що передбачені законом, які порушуються проти їх волі навіть якщо вони є членами цієї організації. Використовуючи своє право на вільне волевиявлення і віросповідання ніхто не має права порушувати права інших осіб.

Чинний КК України у розділі V Особливої частини не визначає окремо групу кримінальних правопорушень об'єктом яких є свобода віросповідання. Такі спроби зроблено лише в науці кримінального права, проте і тут не все однозначно. У підручниках з кримінального права цей розділ називали кримінальні правопорушення (злочини) проти свободи совісті [4, с.155] обґрунтовуючи це положеннями ст35 Конституції України та з врахуванням назви Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Визначення поняття совісті, як етичної відповідальності за свою поведінку перед собою та оточенням [10] видається не зовсім точним для визначення характеру суспільних відносин які передбачені у ст.ст. 178-181 КК України і надто широким.

Слушною з цього питання видається позиція П. М. Рабіновича та Л. В. Ярмол, які стосовно віри людини вказують, що її можна розглядати в двох аспектах. По-перше, як духовну, психічну діяльність людини, спрямовану на вибір об'єкта віри і визначення свого внутрішнього ставлення до нього, де можливість реалізації такої діяльності адекватно відображається поняттям «свобода віровизнання». По-друге, віру можна тлумачити і як зовнішню (фізичну) діяльність, що є вже виявом визнання. Можливість реалізації такої діяльності людиною, на їхню думку, доволі точно відображає інше поняття - «свобода віросповідання». Автори вказують, що право як спеціально-соціальне (юридичне) явище не може регулювати вибір віри, як і переконань, думок, які у сукупності формують світогляд людини, а юридичне регулювання охоплює лише свободу віросповідання [12, с. 12]. Ця позиція, на думку О.С.Островського, дає підстави для висновку, що кримінально-правовому регулюванню більшою мірою підлягає «зовнішня (фізична) діяльність» особи з реалізації на-

даного їй права, що і охоплюється поняттям «свобода віросповідання» [8, с. 68].

Вище викладене дає підстави вважати, що поняття «свобода віросповідання» чіткіше відображає групу суспільних відносин, яка підлягає кримінально-правовій охороні.

Важливим аспектом цієї проблематики було і залишається питання правового регулювання відносин між релігійними організаціями і державою (державними установами). Заслуговує на підтримку позиція про те, що юридичний закон повинен не втручатися у внутрішню свободу і визначати те, що не входить до його дії, а захищати від неправомірного втручання [3, с. 136]. Г. Сергієнко, вважає, що сфера правового регулювання відносин щодо свободи віросповідання повинна встановлюватися на підставі вирішення внутрішнього та зовнішнього його аспектів. З огляду на це, внутрішній аспект – свобода мати і змінювати релігію – не може регламентуватися державою, а має беззастережно визнаватися і гарантуватися нею. Вчений вважає, що предметом правового регулювання відносин держави та релігійних організацій можна вважати суспільні відносини із реалізації об'єднаннями віруючих права сповідувати релігію, які не охоплюються їх внутрішньою автономією, є найбільш важливими для суспільства, можуть бути піддані і в цих умовах потребують правового регулювання [13, с. 14].

Викладені положення не викликають жодних заперечень. Однак, форма і способи правового регулювання цих відносин дещо виходять за межі кримінально правового регулювання. Так, в ст. 35 Конституції України зазначено, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви і жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Разом з цим, в окремих нормативних документах прослідковується підтримка віруючих, зокрема, надання вихідних днів у релігійні християнські свята. Така позиція не є унікальною для України, цього принципу дотримуються більшість держав.

Проте є і інші підходи. В окремих державах світу є так звані державні релігії, такі як католицизм та іслам, хоча водночас вони не є обов'язковими. Це радше винятки із

загальноприйнятих цивілізованих правил. Зокрема, Євангельська лютеранська церква є державною в Королівстві Данія [6], пастори церкви отримують заробітну плату з бюджету країни, але данське законодавство забезпечує свободу віросповідання. В Ісламській Республіці Іран в основу законодавства країни покладено закони шаріату [7].

Державна релігія у державах, які законодавчо закріпили це право за панівною релігією (Англія, Греція, Скандинавські держави) [15], не спричиняє утисків щодо інших релігій. Привілеї стосуються лише в частині функціонування релігійних організацій, а право на вільний вибір віросповідання залишається непорушним за умови, якщо віровчення і вчинки не порушують норми моралі і порядку.

На думку Р.В. Терлецького, надання унікального права на державну релігію зумовлено найперше бажанням зберегти автономну релігію, традиції, звички титульної нації у іноді надто ліберальному законодавстві, яке відкриває в економічно благополучні країни можливості до масової, часом неконтрольованої міграції з країн, у яких мігранти не зуміли сформувані гідні умови для проживання та праці, і вимушені шукати реалізації своїх прагнень в інших соціальних, політичних та культурних умовах. І в цьому сенсі навряд чи можна критикувати законодавство країн, які роблять традиційну для них релігію привілейованою в сенсі функціонування її релігійних організацій [14, с. 509].

Існування державної (офіційної) релігії не є порушенням Європейської конвенції з прав людини (ст. 14) і численні позови до Європейського суду з прав людини щодо обмежень прав інших релігій і конфесій у цих країнах були відхилені, оскільки суд визнав, що членство в офіційній церкві не є примусовим. Однак, не всі дослідники правових основ віросповідання поділяють таку думку. Наприклад, Л. Ярмол, яка акцентує на тому, що «встановлення державної (офіційної) релігії є порушенням, недопустимим обмеженням свободи віросповідання людини, релігії, наприклад, у межах релігійної громади, а обмеження прав релігійних громад,

котрі не сповідують державну релігію, відповідно тягне й обмеження прав її членів, пов'язаних зі свободою віросповідання» [16, с. 46].

Таке твердження, на нашу думку, не відповідає реаліям сучасності. Поширення тенденцій толерантності та терпимості, щодо «меншин» викликає зворотну реакцію і в сучасному світі вже потребують захисту люди з традиційними цінностями. Визначення національної політики держави у сфері релігії дало б можливість більшої консолідації суспільства, вироблення спільної політики держави і церкви в досягненні поставлених цілей. В частині кримінально-правової політики вбачається необхідність визначення предмета і меж кримінально-правової охорони відносин у сфері свободи віросповідань.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що врегулювання права особи на свободу віросповідання потребує додаткового вивчення. Зазначені в Конституції України положення лише в загальному визначають правовий аспект існування та реалізації цієї проблематики, підкреслюючи цінність і важливість цього питання в сучасному суспільстві.

Варто погодитись з О.С.Островським, що необхідність забезпечення реалізації права на свободу віросповідання відповідними правовими засобами, зокрема, шляхом включення його до сфери охорони нормами кримінального права, що відбувається з урахуванням таких положень:

існування сфери релігійних відносин у більшості суспільств як їх невід'ємної частини, як надбання культури та результату розвитку людської цивілізації;

включення релігійних відносин у сферу правового регулювання, про що свідчить закріплення їх у Конституції України (ст. 35), врегулювання в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

визнання їх значення та цінності існування як надбання демократичного суспільства;

їх традиційний захист нормами кримінального права, на що вказують результати дослідження історичного аспекту охорони та захисту засобами кримінального законо-

давства права на свободу віросповідання та досвіду інших держав[8, с. 54].

Виявлення кола тих правовідносин, у межах яких може виникати реалізація тих чи інших змістовних елементів права особи на свободу віросповідання, їх відповідних форм прояву, як певних видів зовнішньої діяльності дає змогу більш виважено виявити безпосередні об'єкти злочинів у цій сфері. Зокрема, щодо необхідності внесення змін до КК України з їх урахуванням змісту диспозицій чинних статей 178-181 Особливої частини КК України, на предмет відповідності суспільних відносин передбачених в цих статтях актуальним проблемам кримінально-правової охорони, а також необхідність доповнення диспозицій окремих статей КК України положеннями, що передбачають охорону свободи віросповідання як додатковий об'єкт кримінального правопорушення.

Висновок

Підсумовуючи викладене потрібно відмітити, що питання кримінально-правового врегулювання охорони відносин в сфері свободи віросповідання потребують перегляду на рівні визначення кримінально правової політики щодо цих питань. Вирішення цього питання є необхідним і для розуміння напрямків подальшого розвитку положень кримінального права в частині проведення досліджень з питань свободи світогляду та віросповідання.

Також видається доцільним та об'єктивно необхідним виділення цієї групи статей у окремий розділ Особливої частини КК України. Таку спробу зроблено в проєкті нового Кримінального кодексу України, що розроблений членами Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, передбачивши окремий розділ «Злочини проти свободи світогляду та віросповідання». Виокремлення цього розділу дає можливість виділити ці склади кримінальних правопорушень, чим вказує на важливість і необхідність кримінально-правового врегулювання цієї категорії суспільних відносин.

Література

1. Європейська конвенція прав людини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
3. Котляревська Г. М. Юридична природа права на свободу світогляду і віросповідання / Г. М. Котляревська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 11. – С. 134–141.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація., В.І.Борисова, В.І.Тютюгіна – 5-е вид., перероб. і допов. Х.:Право,2015. -680 (с155); Кримінальне право:Навчальний посібник/ О.О.Дудоров, М.І. Хавронюк К.:Ваіте, 2014. С- 943 (с532)
5. Латвійська євангельсько-лютеранська церква. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Латвійська_євангельсько-лютеранська_церква
6. Латигіна Н. А. Іслам: шлях крізь століття: монографія. URL: <https://knute.edu.ua/file/MTc=/e1b36186d7cfd1e221c1c7bdf157e00.pdf>
7. Островський О.С. Кримінальна відповідальність за порушення права людини на свободу віросповідання за кримінальним правом України.: дис на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.С.Островський. – Львів, 2014. – 218 с. С-68.
8. Поняння свобода. Векіпедія https://uk.wikipedia.org/wiki/Свобода#cite_note-1
9. Поняння совість. Векіпедія [https://uk.wikipedia.org/wiki/Совість_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Совість_(значення))
10. Поняття свобода віросповідання. Векіпедія https://uk.wikipedia.org/wiki/Свобода_віросповідання
11. Рабінович П. М. Законодавча регламентація в Україні права людини на свободу віросповідання: можливості оптимізації / П. М. Рабінович, Л. В. Ярмол // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 2. – № 3. – С. 5–15
12. Сергієнко Г. Конституційно-правове регулювання відносин Української держави і релігійних організацій та гаран-

тування свободи віросповідання: до питання їх взаємозв'язку / Г. Сергієнко // *Право України*. – 2004. – № 12. – С. 12–15

13. Терлецький Р. В. Поняття «свобода віросповідання» в сучасному правовому та суспільно-політичному дискусії. Альманах права. – 2023. – Випуск № 14. – С. 508-513

14. Християнство в Європі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Християнство_в_Європі

15. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України* / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 8. Львів, 2006. 192 с.

Korinets Ivan

**ESTABLISHMENT OF SOCIAL
RELATIONS IN THE SPHERE OF
FREEDOM OF RELIGION, VIOLATION
OF WHICH REQUIRES CRIMINAL LEGAL
PROTECTION IN UKRAINE**

The article deals with some problematic issues of establishing public relations in the field of freedom of religion, the violation of which requires criminal legal protection in Ukraine.

The author identifies the main legal provisions governing relations in the field of religious freedom. The author clarifies the meaning of basic concepts such as freedom, conscience, and freedom of religion, and establishes their correlation.

The author discusses the understanding of the concept of religious freedom and its perception. The author additionally confirms that the manifestation of a person's religion can be viewed in two aspects: as a spiritual, mental activity of a person aimed at choosing an object of faith and determining his/her internal attitude towards it, where the possibility of such activity is adequately reflected by the concept of "freedom of religion" and as an external (physical) activity which is already a manifestation of recognition.

The author discusses the expediency of a more detailed regulation of the relationship between the State and religion, and provides examples of different countries with different ways of organizing the relationship between the State and religious organizations, taking into account historical traditions and the prevalence of religion. The author emphasizes the need to develop a criminal law policy of the State to regulate relations in the field of religious freedom.

The author proposes to allocate a group of criminal offenses in the field of religious freedom into a separate section of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine following the example of the draft of the new Criminal Code of Ukraine developed by members of the Working Group on the Development of Criminal Law of the Commission on Legal Reform.

Keywords: criminal liability, corpus delicti of a criminal offense, criminal law policy, criminal offenses in the field of religious freedom, freedom of religio.